

Vojtek Sándor

Lehet-e gyerekregényt értelmezni? (Berg Judit: Rumini)

Nehéz fába vágja a fejszéjét az irodalmár, ha egy gyerekkönyv értelmezését kísérel meg. Egyrészt ugyanis nem a felnőtt olvasó a mű célközönsége. Tehát bármennyire is felvértezett szövegértelmező készségekkel, eljárásokkal, módszerekkel, ezek nem lehetnek ugyanazok, mint az a szöveghez közelítő és befogadási komplexum, ami a gyermekolvasók fejében működésbe lép a szöveg olvasása/hallgatása folyamán. Azt sem szabad elfelejteni, hogy egészen másfajta módon zajlik a befogadás a gyerekeknél, mint a felnőtteknél. A gyerekolvasó fantáziája sokkal intenzívebben tud működni olvasáskor, mesehallgatáskor, sőt, időnként maga az olvasás csupán kiindulópont, s a továbbiakban a fantázia játssza a döntő szerepet. A gyerekirodalom sokban különbözik a felnőttirodalomtól, kezdve azzal, hogy az értelmezési horizontja nem annyira nyitott. A cselekményes művekben nem igazán (vagy csak nagyon ritka esetekben) nyílik lehetőség arra, hogy nagyon különböző jelentéseket kapcsoljunk hozzá, hogy egymástól akár radikálisan különböző értelmezések szülessenek. A második nagy különbség, hogy a gyerekregények sokkal jobban magukon viselik a horatiusi kellemes és hasznos, a dulce et utile kettősségét, másként fogalmazva: sokkal erősebben igyekeznek nevelni, mint azt egy felnőtteknek szóló regény tenné. Ha egy felnőtt regényben veszünk észre nevelő tendenciákat, rögtön gyengébbnek érezzük a könyvet, míg a gyerekregényeknél ez nem kizáró tendencia. Igaz persze, hogy a túlságosan didaktikus gyerekregények nem csupán a nyitott szemléletű felnőtt olvasó, hanem a gyerekolvasó számára is ellenszenvesek. A különbségek mellett viszont érdekes lehet összehasonlítani a meseregényt egy szórakoztató regénnyel, filmmel, mivel úgy vélem, hogy a felszíni különbségeken túl (a felnőtt művekben nem jellemző, hogy állatok szerepelnének, illetve a zömük a realitásra törekszik, így a varázslat nagyon ritkán kap szerepet bennük), nincsenek túlzottan nagy lényegi különbségek. Valószínűleg ez lehet az oka annak is, hogy sok felnőtt szívesen olvassa ezt a könyvet is – persze, hogy ne legyen olyan kínos, hogy mesekönyvet olvasnak, fennhangon olvassák ezt fel gyerekeiknek.

A regényről inkább elemző, mint értelmező szöveget tudok írni, próbálva megtalálni azokat a módokat, ahogyan a könyv hatni tud az olvasókra. A szövegben a sorozat első regényéről lesz szó, hiszen az lassan egy egész sorozattá áll össze – és ennek a folyamatnak még nem értünk a végére. A 2006-os *Rumini* című regényen kívül megjelent *Rumini Zúzmaragyarmaton* (2007), *Rumini és a négy Jogar* (2009), *Galléros Fecó naplója* (2010) *Rumini Datolyaparton* (2011). A közeljövőben egy színdarab is gazdagítja a palettát: *Rumini*, nem az eddigi könyvek alapján, hanem egy új történet – a tervezett bemutató 2011. december 2-án lesz a Magyar Színházban. Illetve egy rajzfilm is – ha nagyon halványan is – de körvonalazódik. A regénynek önálló honlapja is van. Rumini ajándéktárgyak is kaphatóak. Október végén, november elején megjelenik a Rumini-társasjáték is (*Rumini – Kalandra fel!*). Azért választottam az első kötetet, mivel az magában foglalja az egész történetfonal magját, és a későbbi könyvek eseményei – ha nem is erősen – de az első kötet eseményeihez kapcsolódnak.

A regény – illetve az egész sorozat – kapcsolatban áll úgy a mese, mint a regény műfajával, és természetesen a kettő ötvözetével, a meseregénnyel is. A mesékből meríti a fantasztikumát, hogy a reálisan megtörténhető eseményeket folyamatosan csodás elemek szövik át. Persze, a regény egészét is csodásnak foghatjuk fel: hiszen a rágcsálók emberekhez hasonlóan cselekszenek – ám ez az állatmesék bevett formulája, az állatbőrbe bújtatott emberalakok. És

valószínűleg nincs az az olvasó, akit ez zavarna, vagy csodálkozna ezen. Ezen kívül is sok a fantasztikum a könyvben, ám ezek mindig úgy jelennek meg, hogy az ügyesség és rátermettség is szükséges legyen ahhoz, hogy ezek működni tudjanak. Sokkal kevésbé fontos a beavatottság a könyvben, mint más, varázslókról szóló művekben. Klasszikus értelemben véve beavatottnak csupán a háromszáz éves Naftalin Rufuszt tarthatjuk. Ám hiába olyan bölcs ő, mégis csak a szeleburdi egerek azok, akik képesek arra, hogy leszámoljanak egy olyan bűnözői hálózattal, amelyekkel szemben úgy a varázsló, mind a király és katonái tehetetlenek. Nem annyira a beavatottság a fontos a jelen esetben (ami a legtöbb mesében és regényben jellemző szokott lenni), nem is a hivatalos pozíció (ami a regények esetében szintén nem szokott fontos szerepet játszani: pl. Sherlock Holmes és a Scotland Yard), hanem a félelem nélküliség. Egérhőseink azért nem félnek, mert egy másik érzés erősebb bennük a félelemnél: düh, lelkiismeret-furdalás, együttérzés, a hirtelen megtalált megoldás eufóriája – mindenképpen olyan érzések, amelyek nem hagyják, hogy a félelem erőt vegyen rajtuk, mivel olyanok ezek, amelyek cselekvésre serkentik az embert (egeret).

Ha a regény műfaja felől közelítjük meg a könyvet, sok közös pontot találhatunk a kalandregényekkel, azoknak is főleg pikareszk változataival, még akkor is, ha a különállónak látszó részek mégis egy fő cselekményszálra fűződnek fel. A kalandregények egyik fő típusa, a próbatételes kalandregény, amikor a főhős kiszakad környezetéből, különböző kalandokat él át, majd révbe ér – sok hasonlóságot mutat a Rumini szerkezetével. Annyi különbséggel talán, hogy ez a révbe érés mindig csak időleges – mint Gulliver esetében is, ahol a főhős egy idő után nem fér a bőrébe, és megint el kell mennie hajózni. Ha bármilyen regénytípussal próbáljuk egybevetni a regényt, folyamatosan találunk egyező vonásokat, illetve olyan műveket, amelyek ezeket a vonásokat alkalmazzák. Részben tehát olyan a könyv olvasása, mintha sok másik könyvet olvasnánk egyszerre. Másrészt viszont olyan kombinációját nyújtja a regény az egyes sémáknak, hogy olvasása közben mégis újdonságnak tűnik számunkra ez a kombináció – mint egy kaleidoszkóp technikával készült, ám ennek ellenére mégis eredetinek számító mű. Mindez pedig nem csökkenti az értékét, hanem inkább növeli. Mert miközben rögtön otthonosan mozgunk a regény terében, érzékelve a közös vonásokat más alkotásokkal, ugyanakkor a könyv folyamatosan el is térít ettől. Ezek a kis eltérések teszik valóban izgalmassá, hogy az olvasó (mesehallgató) folyamatosan – tudatosan, vagy inkább tudattalanul – összeveti más alkotásokkal, és egyszerre tudja élvezni a regény világának otthonosságát, de egyben újdonságát is. Valószínűleg a regény egészében fellelhető üdítő humor, a szereplők viselkedésének sok apró tökéletlensége teszi a szöveget olyan magával ragadóvá, hogy mind a felnőtt, mind a gyerek olvasó általában a lehető legrövidebb idő alatt a végére igyekszik érni.

Ha az elbeszélő szerepét vesszük figyelembe, akkor is a klasszikus megoldások ötvözetéről beszélhetünk. A narrátor a mindentudó elbeszélő alakját testesíti meg, habár mindent azért nem mond el – nagyon is kiszámítja, mit mikor és miért kell mondani, ám tudni tud mindent. Hiszen fő célja nem az elbeszélői mindentudás csillogatása, hanem a történet olyan elmondása, hogy folyamatosan feszültég legyen a szövegben. A feszültség megteremtését és fenntartását különböző eszközök segítségével éri el. A regény első fele inkább pikareszk jellegű. Mindig van egy megoldandó probléma, a megoldása nem a legkönnyebb, mindig beépül valamilyen rizikófaktor is: Rizsa bandájába való bekerülés, menekülés a poliptól, a hajóstársak megmentése a fabatkáktól (illetve a fabatkákon való segítség), átkelés a Sárkány-szoroson, a kincs megtalálása az Orom-szigeten. Az események sorrendje csupán azért nem cserélhető fel, mert valamilyen eszköz/esemény összeköti a következővel, ám ettől eltekintve akár önálló mesék is lehetnének. Amikor a hajó Rumini nélkül indul útra az Orom-szigetről, akkor kezdenek az események egyre inkább összefüggővé válni (még akkor is, ha ez az

összefüggés gyakran eléggé lazának tűnik, illetve csak a végén derül ki a pele király előtt, hogy minden mindennel összefüggött). A regény befejező része újból pikareszk történetelemeken alapszik. Az, hogy a leírtak izgalmasnak tűnjenek, két dolognak köszönhető. Egyrészt annak, hogy az író nagyon ügyesen tud egyszerre több történetzálát mozgatni, és a párhuzamos események közti feszültségek adják a szöveg érdekességét. Másrészt attól is izgalmasabbnak tűnik a szöveg, hogy habár már korábban megvolt az a segédeszköz, amelyre szükség lesz, a gyors elbeszélői tempónak köszönhetően az olvasónak a főhősökhöz hasonlóan nem jut az eszébe rögtön a megoldás. A varázseszközök megléte bármennyire feltétele is a megoldásnak, mégsem elég. Mert nem csupán öregítő főzet, altató víz és térképrajzoló kell, hanem kell egy eredeti ötlet is ahhoz, hogy ezeket az eszközöket megfelelő módon lehessen használni a cél elérésére. És ahogyan a detektívregények olvasói előtt is felvonul az összes bűnjel, mely őket még a könyv vége előtt gyilkos nyomára vezethetné, ám mégsem teszi, úgy itt is megvan mindig a szükséges varázseszköz, de Rumini vagy Balikó személyisége kell ahhoz, hogy ezek a dolgok igazán használhatóak legyenek.

A regény attól is nagyon élő, mivel a zömét párbeszéd és monológok teszik ki. Ez folyamatos mozgásban tartja a szöveget. Nem találunk olyan oldalt az egész könyvben, ahol ne lennének párbeszéd, és így még a leíró – információközlő részeket is – erős dinamika hatja át. Habár a leíró részek talán kevésbé kifejezőek, olyan gyorsan változnak az események, illetve szólal meg egy szereplő, hogy ez fel sem igazán tűnik az első olvasáskor. Gyakori megoldása az íróknak, hogy kamera-technikát használ az egyes jeleneteknél: egyszer innen, másszor onnan mutatja az eseményeket, a közelképeket távolítások váltják fel. Az alkalmazott technikának van pozitív, és van negatív hatása is. Mindenképpen pozitívum, hogy ha elkapja az olvasót a lendület, nem tudja abbahagyni az olvasást, rohan, amíg a végére nem ért a szövegnek. Ha már a végére ért és újra nekilát, újból végigrohan rajta, mert a szöveg sodra más olvasást nem igazán tesz lehetővé. Negatívumként könyvelhető viszont el az a tény, hogy az ilyen jellegű mesekönyvek után sokkal nehezebb egy klasszikusabb tempójú szöveg olvasása. Az egész regény döntő szövegfajtája a párbeszéd kommentárokkal, ami felpörgeti a befogadás folyamatát. Érdekes módon azonban, ha az ember többször olvassa a könyvet, akkor sem megy lassabban az olvasás. Az elbeszélő technikák olyan megválasztása történt itt, amely folyamatosan dinamizmusban tartja az eseményeket.

Minden bizonnyal fontos szerepet játszik ebben az is, hogy olyan technikákat alkalmaz az író, ami azt igényli az olvasótól, hogy folyamatosan a fantáziáját használja a szöveg üres helyeinek kitöltésére. Igaz ez a helyszínek leírására, illetve a cselekményelemek kiegészítésére. Pár mondatnál hosszabb leírást alig találunk a könyvben, és ezek a leírások sem igazán kifejezőek. Azáltal kezdenek el élni, hogy pár mondat után már valamelyik szereplő cselekszik benne. Pontosan a fordítottját műveli itt az író, mint a romantikus regényírók, ahol gyakran nyolc-tízoldali leíró szövegrészt kell elolvasni, amíg a könyv fő cselekménye megkezdődik. Az olvasóra bízta, hogy a felvillantott helyszínt továbbképzelve, illetve megteremtse magában az adott jelenet képi világát. Ha megnézzük egy fejezetet, azt látjuk benne, hogy az egyes fontosabb események között rések tátognak, amelyeket az olvasónak kell kiegészítenie. Például a hetedik fejezet: egy rövid bevezető leírás után visszaugrunk az időben (amikor a kapitány dédapja is csak hajósinas volt). A következő bekezdésben a földrajzi környezetről olvashatunk: a Sárkány-szorosról, vagy ahogy korábban nevezték, a Feneketlen Útról, majd az utána következő bekezdés a sárkány odaköltözéséről számol be. Tehát az előzményekről kapunk nagyon rövid leírást. Sok fontos információ van nagyon röviden odavetve nekünk, olvasóknak: felvillantott helyszín, felvillantott események. Gyorsan el kell rendeznünk mindezt az agyunkban a képzelőerőnk segítségével, mert azonnal indulnak a jelen idejű események. A következő másfél oldal arról számol be – főleg a hajósok

párbeszéde alapján, hogy mit gondolnak az egerek a sárkányról. A rész érdekességét tulajdonképpen a bizonytalansága adja: különböző feltételezésekről olvashatunk, ezekből áll össze a végén aztán egy realisabb kép a sárkányról. Ezen kívül további feszültséget ad a bizonytalanságoknak a „mindenképpen át kell jutnunk” és az „addig nem mozdulhatunk, amíg itt a sárkány, de kevés az ivóvizünk” kettőssége. Majd következik a kapitány döntése a harcról, illetve maga a harc leírása. A harcok leírása mindig mozgalmas szokott lenni, a jelen esetben mindezt tovább fűszerezi Rumini folyamatos morgása a harc kilátástalansága és a többiek gyávasága miatt, illetve Negró replikázása Rumini minden egyes ötlete kapcsán. Majd jön az ötlet az altatóvízzel, egyrészt ki kell találni, hogyan is lehetnének ki, ám amikor végre kilövik, úgy tűnik, rosszul sikerült (az ötlet kapcsán nagyon pozitív lelkiállapotba kerülnek mind a szereplők, mind az olvasó, a kudarc miatt azonban nagyon negatívba). Jön újból Rumini dühöngése, aki a hordó után akar menni (újabb feszültség). De a sárkány feje kinyúlik a vízből és bekapja a hordót (ami a megoldását is nyújtja a helyzetnek, csak nem derül ki, miért is kapja be a hordót). Ezután némi bizonytalanság következik, mehetnek-e. A végén pedig örömujjongás, hogy átérték. Már ebből a rövid áttekintésből is látszik, hogy a fejezetek nagyon dinamikusak mind a történések számát tekintve, mind az olvasói érzelmek felől nézve. Ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy folyamatosan magunk elé kell képzelni a szituációt, s a pattogós párbeszéd túl sok időt nem ad a merengésre, a képzelet játékára. Amint az olvasó maga elé képzel egy helyszínt, jelenetet, helyzetet, rögtön következik egy másik, ettől különböző. A könyv sikere minden bizonnyal a nagyfokú mozgalmasságának is köszönhető.

A következő döntő elem a szöveg mozgalmasságában az egész humora. A fő cselekményelemek nem humorosak: egy polip támadja meg a hajót, a fabatkák majdnem mindenki elaltatnak a hajóról, Rumini és az ürgematrózok kalózok és rabszolga-kereskedők karmaiba kerülnek, stb. Ezekben a helyzetekben poénkodni nem igazán lehet. Amennyiben a regény ilyenkor mégis valamilyen poénnal próbál meg élni, számomra zavarónak tűnik: például amikor a tizennegyedik fejezet végén Rumini kijelenti a sok negatívum után, „Reggel meg majd csak kisütünk valamit”, és amikor erre nem érkezik válasz, hozzáteszi: „Ha mást nem, hát egy kis tojást.” Számomra erőltetettnek, hatásvadásznak tűnik. Valahogyan nem illenek a szövegbe poénnok. A humor más fajtáival azonban nagyon jól bánik az író, hiszen ha Savó, Kasza, Negró vagy Pampogi úr beszéd- és gondolkodásmódjának megfelelően jelenítette volna meg az eseményeket, nem lett volna érdekes az egész szöveget leírni (elolvasni pedig még annál is kevésbé). Az író időnként az ironia eszközeivel él, ám ez sem a legjellemzőbb a szövegre, sokkal inkább Rumini és Balikó az eseményekhez való hozzáállása teszi dinamikusnak pulzálóvá a regényt. Ruminiban óriási adag energia van, amely nem találja a formáját. A fő célja egy közösségbe tartozás, hogy aztán mindent megtegyen azért, hogy az a közösség minél jobban éljen (sőt, néha hogy éljen egyáltalán). Így próbálkozik bekerülni Rizsa bandájába a regény elején, majd az egerhajó matrózaként vidám életet varázsolni a hajóra, hasonlóképpen viselkedik, amikor az ürgékkal együtt kerül fogságba. Minden egyes közösségben az őszinte, vidám kapcsolatok a legfontosabbak a számára. Ezért is tesz néha mást, mint amit feljebbvalói akarnak tőle, mert az nem az együttlét örömét szolgálja. A regény utolsó fejezete is egy ilyen Rumini-húzással zárul: a vascsöppentővel mogyorót megy lopni, hogy vidáman mulassanak. Habár a könyv illusztrációi nagyon üresek és szürkék (és itt nem a színes nyomdatechnika hiányát értem), én Ruminin mindig úgy képelem, aki folyamatosan vigyorog, vagy ha nagyon komoly is a helyzet, valami huncutság azért ott rejtőzik a szeme sarkában.

Ha összevetjük a könyv nyitó- és záróállapotát, úgy tűnik, mintha mindazok a bonyodalmak, amelyekkel a regény folyamán találkoztunk, mellékes dolgok lennének. A sárkány, kalózok,

gonosz udvarmester csak megoldandó problémákat jelentettek főhősünknek, azonban lényegesebb hatással nem voltak rá. Ezek a problémák nem változtatják meg hősünk személyiségét: Rumini ugyanolyan maradt a regény végén is, mint az elején volt. Annyi a különbség csupán, hogy most már nincs egyedül, tagjává vált egy közösségnek. Nem egy fejlődő, hanem egy stabil regényhős. Valószínűleg ennek a jellemvonásának köszönhető az is, hogy újabb és újabb történetek írhatóak róla. Mint például Asterixéről, ahol az alapszituáció mindig ugyanaz: el akarják foglalni a kis gall falut a dilis rómaiak, akiket a varázssital segítségével legyőznek a gallok, majd a végén nagy lakomát csapnak. A Rumini-alaptörténetet is leírhatjuk hasonlóképpen: a könyv elején útra kelnek az egerek a hajójukkal, majd sok bonyolult kalandba keverednek, mindegyiket megoldják, majd újabb varázstárgyakkal megpakolva (amelyeket a következő kötetben majd használni fognak) vidáman hazafelé indulnak. Az összes Rumini-regény leírható a kezdetben meglevő, majd fenyegetett és komoly veszélybe kerülő, de végül visszaállított vidám harmónia koordinátái mentén. Azáltal pedig, hogy ez a harmónia vidám, olyan alaptöltetet kap a történetünk, hogy hiába vannak ott minden lépésnél mind a rémségek, mind az unalmas szereplők rosszindulata, folyamatosan képes Rumini látni, mi az, ami miatt érdemes valamit csinálni, és mi az, ami miatt nem. A regény humorát tehát nem is annyira a negatív szereplők kigúnyolása adja, mint inkább a főszereplő kisegér alapvető derűje, amely minden nehézség ellenére is megmarad benne. És aminek köszönhetően természetesen a nehézségek nem válnak megoldhatatlan problémává, hanem olyaná, amely egy ragyogó ötlettel (és némi varázsszerrel) megoldható.

Ha összefoglaljuk az eddig elmondottakat a regényről, azt láthatjuk, hogy egy olyan műről van szó, amelynek sok szempontból a regényíró hagyományokból épül, azonban olyan kombinációját nyújtja a hagyományok feldolgozásának, hogy a regény egésze mégis az újdonság erejével hat. Ez minden bizonnyal a szöveg tempójának köszönhető és a nagyon magabiztosan kezelt narrációs eljárásoknak. A nem igazán kifejező leíró részeket szerencsésen ellenpontozzák a frappáns párbeszéddek. Ha vannak is olyan pontok a regény folyamán, amelyek talán kevésbé indokoltak (pl. miért kapja be a sárkány a forrásvizet hordót; miért nem próbált eddig Naftalin Rufusz semmit se tenni a Fél szemű Mortival Balikó megjelenéséig; hogyan láthatja Balikó a mókusvarázsló látószelencéjében az alvó Ruminit, ha ő este hatra megy oda, míg Ruminiék nagyjából éjfélkor alszanak el; hogyan lehet, hogy a pelék királya eddig nem vette észre, hogy Pampogi rosszindulatú és gonosz), ezek az egész cselekmény lendületének köszönhetően szinte észrevehetetlenek. Sokszor végig kell gondolni az eseményeket, hogy ezekre rátaláljunk, de valószínűleg a könyv olvasói nem ilyen technikával olvassák ezt, hanem falják. A könyv pozitív alaphangulata is sokat tesz azért, hogy ne lehessen letenni. Olyan könyv ez tehát, hogy az elolvasása szédítő élménnyé válik. Komoly szerepet játszhat abban, hogy a gyerekek rákapjanak az olvasásra, vagy csupán a könyvfalásra? Szerintem az egyik sikeresen átvezethet a másikhoz, vagyis a Rumini-olvasók a későbbiekben is olyan emberek maradnak, akiknek fontos lesz, hogy mindig a kezük ügyében legyen valamilyen könyv.